

V skyrius

**Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė,
tarptautinė teisė ir Europos Sąjungos teisė**

prof. habil. dr. VILENAS VADAPALAS

V SKYRIAUS TURINYS

1. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautinė viešoji teisė	193
1.1. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautinės sutartys	194
1.2. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautiniai teisiniai papročiai	196
1.3. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautinių organizacijų teisės aktai	198
1.4. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautinių teismų bei arbitražų sprendimai	200
2. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir Europos Sąjungos teisė	200
2.1. Europos Sąjungos ir jos teisės prigimtis	200
2.2. Europos Sąjungos teisės normų tiesioginis veikimas ir taikymas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje	204
2.3. Europos Sąjungos teisės normų viršenybė Lietuvos Respublikos teisės sistemoje	208
2.4. Lietuvos Respublikos Seimo dalyvavimas priimant Europos Sąjungos teisės aktus	213

1. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautinė viešoji teisė

Tarptautinė viešoji teisė yra savarankiška teisės sistema, kurios normos reguliuoja tarptautinius valstybių, tarptautinių organizacijų ir kitų subjektų santykius³⁸⁵. Šie santykiai yra tarptautinės politikos išraiška. Tarptautinės teisės šaltiniai yra tarptautinės sutartys, tarptautiniai papročiai, bendrieji teisės principai, tarptautinių teismų ir arbitražų sprendimai, tarptautinių organizacijų rezoliucijos. Tarptautinės teisės normų pagrindas yra valstybių sutarimas laikyti, kad tam tikros teisės normos joms yra privalomos. Pagrindiniai tarptautinės teisės subjektai – valstybės – tiesiogiai dalyvauja įvairiomis formomis kuriant jos normas: sudarydamos tarptautines sutartis, savo ilgalaikėje praktikoje pripažindamos tarptautinius papročius ir pan. Tarptautinės teisės, kaip ir kitų teisės sistemų normos, yra privalomos vykdyti, nors tarptautiniuose santykiuose ir nėra viešosios valdžios institucijų, kurios būtų įgaliotos kiekvienu konkrečiu normos pažeidimo atveju taikyti prievartines priemones. Reikėtų skirti teisės privalomumą nuo jos prievartinio taikymo. Tarptautinės organizacijos visų pirma yra tarptautinio bendradarbiavimo, o ne teisės normų vykdymo užtikrinimo institucijos, nors joms pagal jų steigimo sutartis ir gali būti pavestos tam tikros normų kūrimo, jų vykdymo kontrolės ir užtikrinimo funkcijos.

Tarptautinė teisė nėra valstybės vidaus (nacionalinės) teisės dalis, tačiau tarptautinės ir nacionalinių teisės sistemų normos yra tarpusavyje susijusios ir gali veikti kartu. Tokios sąveikos pavyzdys gali būti žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsauga, visų pirma užtikrinama Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsniu „Žmogus ir valstybė“ ir Europos žmogaus teisių konvencijos normomis.

Konstitucinės ir tarptautinės teisės santykis bei sąveika yra tradicinė teisės mokslo problema, kurią reikia spręsti atsakant į klausimus, kaip tarptautinės teisės normos veikia ir taikomos kiekvienos valstybės nacionalinės teisės sistemoje, kurioms šių dviejų sistemų normoms reikia teikti viršenybę, kai kyla jų prieštaravimas (kolizija) ar neatitikimas. Sprendžiant šią problemą reikia vadovautis dviem principais: pirma, Konstitucijos normos turi aukščiausią teisinę galią kitų valstybės vidaus teisės normų atžvilgiu ir, antra, tarptautinės teisės normų negalima sutapatinti su valstybės vidaus teisės normomis. Taip pat gali susidaryti kitokia teisės normų kolizijos situacija, jei kiltų nacionalinės ir Europos Sąjungos teisės normų prieštaravimas (žr. šio skyriaus 2 dalį).

Dėl nacionalinės ir tarptautinės teisės normų santykio teisės doktrinoje žinomos dvi teorijos: dualistinė ir monistinė³⁸⁶. Pagal klasikinę dualistinę teoriją, nacionalinė teisė ir tarptautinė teisė yra skirtingos teisės sistemos, turinčios skirtingą reguliavimo objektą ir subjektus, o tarptautinės teisės normos vidaus teisėje gali būti taikomos tada, kai jos į nacionalinę teisę perkeltos įstatymu ar kitu teisės aktu. Monistinė doktrina, pripažindama, kad šios dvi teisės sistemos yra atskiros, teigia, kad tarptautinės teisės normos gali tiesiogiai veikti ir būti taikomos nacionalinėje teisėje. Kiekvienos valstybės konstitucinė teisė nustato, koks praktinis tarptautinės teisės normų taikymo vidaus teisėje modelis

³⁸⁵ Žr. Vadapalas, V., *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 22–44. Tarptautinę viešąją teisę reikia skirti nuo tarptautinės privatinės teisės. Tarptautinę privatinę teisę sudaro normos, reguliuojančios atskirų valstybių privatinės teisės subjektų santykius, vadinamuosius santykius, kuriuose yra užsienio elementas (kai kita šalis yra užsienio pilietis arba juridinis asmuo, sutartis sudaryta užsienyje, turtas arba prekės yra užsienyje ir pan.). Šios normos dažniausiai tiesiogiai nereguliuoja panašių santykių, o padaro tam tikras nuorodas į tai, kurios valstybės teisė reguliuoja šį santykį, kurios valstybės teismas kompetentingas spręsti šį ginčą ir pan.

³⁸⁶ *Ibid.*, p. 44–50.

taikomas šios valstybės teisės sistemoje: dualistinis, kai tarptautinės teisės normai taikyti, pavyzdžiui, tarptautinės sutarties normai, reikia, kad ji būtų perkelta į įstatymą ar kitą teisės aktą, arba monistinis, kai konstitucinė teisė nustato bendrąjį principą, kad tarptautinės teisės normos yra šios valstybės teisės dalis ir taikomos tiesiogiai. Koks yra Lietuvos modelis? Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra bendros normos dėl tarptautinės teisės veikimo ir taikymo Lietuvos Respublikos teisėje. Atsakymo į šį klausimą reikėtų ieškoti nagrinėjant, kaip Lietuvos Respublikos teisėje veikia ir taikomos tarptautinės sutartys, papročiai, tarptautinių organizacijų aktai, tarptautinių teismų sprendimai ir t. t.

1.1. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautinės sutartys

Pagal 1999 m. birželio 22 d. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 1 straipsnį, Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis – tarptautinės teisės principų ir normų reglamentuotas susitarimas, kurį raštu sudaro Lietuva su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, nesvarbu, koks sutarties pavadinimas ir ar sutartį sudaro vienas, du ar keli tarpusavyje susiję dokumentai³⁸⁷.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.“³⁸⁸

Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 1 dalis numato, kad „įsigaliojusias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis Lietuvos Respublikoje privaloma vykdyti“.

Šios nuostatos leidžia priskirti Lietuvos pasirinktą nacionalinės teisės ir tarptautinių sutarčių santykio modelį prie monistinių modelių. Šis modelis negali būti laikomas dualistiniu, kai tarptautinės teisės normos tiesiogiai netaikomos nacionalinėje teisėje ir todėl, pavyzdžiui, sudarius tarptautinę sutartį, reikėtų priimti nacionalinės teisės aktą, kuriuo būtų įgyvendinami tarptautiniai valstybės įsipareigojimai. Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis į Lietuvos Respublikos teisės sistemą įtraukia visas Seimo ratifikuotas sutartis. Specialaus teisės akto priėmimas nereikalingas, nebent tam tikrai tarptautinei sutarčiai taikyti Lietuvos Respublikos teisės sistemoje tokį aktą reikėtų priimti, pavyzdžiui, tam, kad būtų galima pavesti taikyti šią sutartį konkrečiai valstybės institucijai. Be to, reikia turėti omenyje, kad nemažai tarptautinių sutarčių yra skirta tik tarpvalstybiniais santykiams reguliuoti ir todėl jos nėra susijusios su valstybės vidaus teisės subjektais.

Konstitucinio Teismo 1997 m. gruodžio 18 d. nutarime nurodoma: „Lietuvos ir tarptautinės teisės derinimo pagrindinius principus suformulavo Konstitucinis Teismas išvadoje „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos

³⁸⁷ Šis įstatymas (1 str. 2 d.) taip pat nustato, kad ministerijų ar Vyriausybės įstaigų ir kitų valstybės institucijų vardu ir pagal jų kompetenciją su atitinkamomis užsienio valstybių ar organizacijų institucijomis sudaromi susitarimai nėra Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Konstitucinis Teismas savo 1995 m. spalio 17 d. nutarime nurodė, kad tokie tarptautiniai tarpžinybiniai susitarimai nėra tarptautinės sutartys, nesukuria Lietuvos Respublikai tarptautinių įsipareigojimų ir neturi teisės šaltinio galios (*Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949).

³⁸⁸ Konstitucijos 138 straipsnyje nustatyta, kad Seimas ratifikuoja ar denonsuoja šias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis: 1) dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienų pakeitimo; 2) dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis; 3) dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis; 4) dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose; 5) dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universaliose tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose; 6) daugiašales arba ilgalaikes ekonomines sutartis. (1 dalis); įstatymuose, taip pat tarptautinėse sutartyse gali būti numatyti ir kiti atvejai, kai Seimas ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis (2 dalis).

Konstitucijai“. Teismas konstatavo, kad „Lietuvoje taikoma paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema, kuri grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisės sistemoje (į ją inkorporuojamos)“. Šioje išvadoje Konstitucinis Teismas taip pat išaiškino, kad Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalies nuostata dėl to, kad Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys „yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“, Europos žmogaus teisių konvencijos atžvilgiu reiškia, kad „ratifikuota ir įsigaliojusi ji taps sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi ir turės būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai. Jos nuostatos Lietuvos Respublikos teisės šaltinių sistemoje atitinka įstatymų lygmenį.“³⁸⁹

Dėl kitų tarptautinių sutarčių, tai yra sutarčių, kurioms ratifikavimo nereikia, Konstitucinis Teismas 1995 m. spalio 17 d. nutarime pabrėžė, kad „jos turi kiekvienam teisės aktui būdingą teisinių santykių subjektams privalomąją galią. Kita vertus, jų juridinė galia nuo ratifikuotų sutarčių skiriasi tuo, kad jos neturi prieštarauti ne tik Konstitucijai, bet ir įstatymams“³⁹⁰.

Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje dėl Europos žmogaus teisių konvencijos pavartota formulė „Lietuvoje taikoma paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema, kuri grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisės sistemoje (į ją inkorporuojamos)“ nereiškia, kad Lietuvos taikomas dualistinis tarptautinės teisės taikymo modelis, kai tarptautinės teisės normos tiesiogiai būtų netaikomos, o kiekvienu taikymo atveju reikėtų, kad tarptautinės teisės norma būtų transformuota (inkorporuota) į Lietuvos vidaus teisės aktą. Šią formulę reikėtų suprasti kaip bendrą taisyklę, taikomą visoms ratifikuotoms sutartims. Tokią nuomonę patvirtina vėlesnė Konstitucinio Teismo praktika, ypač teiginiai dėl tarptautinių įsipareigojimų laikymosi ir tarptautinių sutarčių normų viršenybės. 1995 m. spalio 17 d. nutarime Konstitucinis Teismas, inter alia, nurodė, kad įsigaliojusios, bet Seime neratifikuotos tarptautinės sutartys neturi prieštarauti įstatymams, o 2006 m. kovo 14 d. nutarime suformulavo principą, kad kai nacionaliniuose teisės aktuose „nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis“³⁹¹.

Negali būti sudaromos tarptautinės sutartys, prieštaraujančios Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Kita vertus, jei sudaryta sutartis prieštarautų Konstitucijai, jos negalima laikyti negaliojančia. 1995 m. sausio 24 d. išvadoje Konstitucinis Teismas nurodė, kad Konstitucijos 7 straipsnio nuostata, jog negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, priešingas Konstitucijai, pati savaime negali padaryti negaliojančia tarptautinės sutarties³⁹². Toks prieštaravimas yra ne tarptautinės sutarties negaliojimo³⁹³, o jos taikymo nacionalinėje teisėje problema.

Klausimas dėl tarptautinių sutarčių ir nacionalinės teisės nuostatų prieštaravimo

³⁸⁹ Konstitucinio Teismo 1997 m. gruodžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 117-3032.

³⁹⁰ Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949.

³⁹¹ Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199; 1995 m. spalio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949; 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.

³⁹² Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199.

³⁹³ Tarptautinių sutarčių negaliojimo pagrindus nustato 1969 m. Vienos konvencija dėl sutarčių teisės. Vidaus teisės bendrasis principas įtvirtintas Konvencijos 27 straipsnyje: „Šalis negali pasitelkti savo vidaus teisės nuostatų, kad pasiteisintų dėl sutarties nesilaikymo. Ši nuostata nepažeidžia 46 straipsnio.“ 46 straipsnio 1 dalis numato situaciją, kai valstybė gali reikalauti pripažinti savo sutikimą sudaryti sutartį negaliojančia dėl to, kad ją sudarant buvo pažeisti įgaliojimai ją sudaryti: „Valstybė, siekdama, kad jos sutikimas laikyti sutartį įpareigojančia būtų pripažintas negaliojančiu, negali remtis tuo, kad sutikimas buvo išreikštas pažeidžiant jos vidaus teisės nuostatą dėl įgaliojimų sudaryti sutartis, nebent tas pažeidimas buvo akivaizdus ir buvo pažeista itin svarbi vidaus teisės norma.“

(kolizijos) yra vienas pagrindinių tarptautinės ir nacionalinės teisės santykio problematikos klausimų. Tarptautinės teisės požiūriu valstybė negali atsisakyti vykdyti savo tarptautinių įsipareigojimų dėl to, kad šie įsipareigojimai neatitinka jos vidaus teisės. Be to, kolizijos atveju valstybės vidaus teisės nuostatos turėtų būti aiškinamos taip, kad būtų gerbiami tarptautiniai valstybės įsipareigojimai. Todėl vidaus teisės norma, kuri menamai atrodo prieštaraujanti tarptautinei teisei, visada, jei tik įmanoma, turėtų būti aiškinama taip, kad tokio konflikto būtų išvengta. Vienas pagrindinių tarptautinės teisės principų yra *pacta sunt servanda* – sutarčių reikia laikytis. Pagarba tarptautiniams įsipareigojimams taip pat yra demokratiškos valstybių konstitucinės teisės principas. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime pabrėžė, kad „sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir *pacta sunt servanda* principui) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas. <...> Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad Lietuvos Respublika laikosi savo valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, suponuoja tai, kad tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose (*inter alia*, įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose) nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis“³⁹⁴.

1.2. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautiniai teisiniai papročiai

Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 38 straipsnis apibrėžia tarptautinį paprotį kaip „bendros praktikos, kuri pripažįstama teise, įrodymą“. Nors šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje daugelis teisės normų yra kodifikuotos tarptautinėse sutartyse ir tarptautinių organizacijų rezoliucijose, tarptautinis paprotys lieka svarbiu jos šaltiniu. Bendrąją tarptautinę teisę visų pirma sudaro tarptautiniai papročiai, o iš jų pagrindiniai yra visuotinai pripažinti tarptautinės teisės principai: jėgos ir grasinimo jėga draudimas, nesikišimas į kitos valstybės vidaus reikalus, valstybių suvereni lygybė, sąžiningas tarptautinių įsipareigojimų vykdymas (*pacta sunt servanda*) ir kt.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalis skelbia, kad „Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis“. Ši konstitucinė nuostata skirta užsienio politikai įgyvendinti. Vadinasi, akivaizdu, kad ji *expressis verbis* nenumato, jog bendrosios tarptautinės teisės normos tiesiogiai veikia ir taikomos Lietuvos Respublikos teisės sistemoje.

Konstitucijos 135 straipsnio nuostata, kad „Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis“, reiškia, jog pagrindiniai tarptautinės teisės principai, taip pat kitos bendrosios (paprotinės) tarptautinės teisės normos yra ir Lietuvos Respublikos užsienio politikos principai. Formulė „visuotinai pripažinti tarptautinės teisės principai ir normos“ reiškia nuorodą į bendrąją (paprotinę) tarptautinę teisę. Lietuvos užsienio politikos pagrindinius principus taip pat nustato Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Vienas pagrindinių tarptautinės teisės principų yra principas *pacta sunt servanda*, tai yra „sutarčių reikia laikytis“, kuris šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje laikomas principu, įpareigojančiu sąžiningai laikytis visų valstybės tarptautinių įsipareigojimų, nepriklausomai nuo konkretaus

³⁹⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.

jų šaltinio (papročio, sutarties, tarptautinio teismo ar arbitražo sprendimo, tarptautinės organizacijos privalomos rezoliucijos, bendrojo teisės principo ar kt.). Daugelis pagrindinių tarptautinės teisės principų yra imperatyvinės bendrosios tarptautinės teisės normos (*ius cogens*). Pagal 1969 m. Vienos konvencijos dėl sutarčių teisės 53 straipsnį, „sutartis yra niekinė, jei jos sudarymo momentu ji prieštarauja bendrosios tarptautinės teisės imperatyvinei normai“.

Visuotinai pripažinti tarptautinės teisės principai ir normos – tai ne tik daugelis pagrindinių tarptautinės teisės principų. Didžiausią šių principų ir normų dalį sudaro tarptautiniai papročiai įvairiose tarptautinės teisės šakose ir institutuose: tarptautinėje jūrų, oro (aviacijos) teisėje, valstybių atsakomybėje ir pan.

Konstitucinė norma, įpareigojanti Lietuvos Respubliką vadovautis jos užsienio politikoje visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis (Konstitucijos 135 str. 1 d.), reiškia, kad Lietuvos Respublika, vykdydama šalies užsienio politiką visomis jos formomis (tarptautinių santykių palaikymas, derybos, tarptautinių sutarčių sudarymas bei vykdymas, dvišalė ir daugiašalė diplomatija ir kt.), privalo laikytis visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų ir normų.

Esminis klausimas, kylantis analizuojant Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies nuostatą dėl visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų ir normų, yra tai, kokią vietą bendrosios (paprutinės) tarptautinės teisės normos užima Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. Kitaip tariant, ar viešosios tarptautinės teisės papročiai gali būti taikomi Lietuvos Respublikos teisės sistemoje.

Būtų klaidinga manyti, kad bendrosios tarptautinės teisės (tarptautinių papročių) normos, nors ir yra privalomos Lietuvos užsienio politikos normos, negali būti taikomos Lietuvos teisinėje sistemoje, jeigu Lietuvos Respublikos teisės aktai to *expressis verbis* nenumato. Konstitucijos preambulė įtvirtina teisinės valstybės principą, kuris, *inter alia*, reiškia, kad valstybė privalo gerbti ir vykdyti savo tarptautinius įsipareigojimus neatsižvelgdama į šiuos įsipareigojimų šaltinius: tarptautinių papročių ar sutarčių, tarptautinių teismų ar arbitražų sprendimų. Čia negali būti užsienio ir vidaus politikos priešingybės. Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime nurodė:

„Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tvarkos.

Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

Interpretuojant šiuos Konstitucijos straipsnius pabrėžtina, kad Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų. Save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi.“³⁹⁵

Valstybė negali pateisinti savo tarptautinių įsipareigojimų nevykdymo savo vidaus teise ar vidaus teisės spragomis. Beje, visuotinai pripažinti tarptautinės teisės principai ir normos nėra Lietuvos teisės spraga: Konstitucijos 135 straipsnis juos pripažįsta kaip užsie-

³⁹⁵ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.

nio politikos principus ir normas, nors tiesiogiai ir neįtraukia jų į Lietuvos teisinę sistemą.

Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime pabrėžė, kad „Lietuvos valstybės ištikimybė visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams buvo deklaruota dar 1990 m. kovo 11 d. priimtame Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“³⁹⁶. Vadinasi, sava valia priiimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir *pacta sunt servanda* principui) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas. 2011 m. kovo 15 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad „Lietuvos Respublika, tapusi (būdamą) Jungtinių Tautų nare, vadovaujasi Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtintais principais“³⁹⁷.

Taigi tarptautiniai papročiai gali būti taikomi Lietuvos teisinėje sistemoje. Jais taip pat gali būti remiamasi taikant Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, kuriose šie papročiai kodifikuoti. Tarptautiniai papročiai gali būti atitinkamų Lietuvos teisės normų aiškinimo priemonė. Lietuvos teisinėje sistemoje taip pat gali būti taikoma plačiai paplitusi kitų valstybių teisėje prezumpcija, kad nacionalinė teisė atitinka tarptautinę.

Nacionalinės teisės atitikties tarptautinei teisei prezumpcija jau išryškėjo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje. Konstitucinis Teismas, kaip nurodo Stasys Stačiokas, „formuodamas konstitucinę doktriną aiškiai skatina vidaus teisės suderinimo su tarptautinės teisės šaltiniais tendenciją. Čia svarbu pabrėžti, kad toks suderinimas apima ne tik teisės taikymą, bet ir teisės kūrimą“³⁹⁸. Turi būti preziumuojama, kad Lietuvos Respublikos teisės normos atitinka bendrosios tarptautinės teisės normas – visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas.

1.3. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautinių organizacijų teisės aktai

Tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų priimami teisės aktai yra privalomi valstybėms narėms, jei tai numato šių organizacijų steigiamosios sutartys. Tokių aktų skaičius nedidelis, nes šios organizacijos daugiausia priima rezoliucijas, turinčias rekomendacinę galią. Tarp privalomųjų aktų yra nemažai tokių, kurie skirti tik organizacijos vidaus veiklai ir nesukuria tiesioginių padarinių valstybių narių vidaus teisėje. Tai procedūros taisyklės, biudžeto patvirtinimo ir paskirstymo aktai, sprendimai dėl narystės organizacijoje. Kiti privalomieji aktai vis dėlto gali turėti teisinių padarinių nacionalinėje teisėje. Tai visų pirma Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijos dėl tarptautinės taikos ir saugumo palaikymo. Be to, reikėtų paminėti Jungtinių Tautų specializuotų įstaigų, tokių kaip ICAO (Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos) priimamus techninius reglamentus. Tarptautinių organizacijų rezoliucijos, turinčios rekomendacinį pobūdį, taip pat gali būti aiškinamos kaip tam tikrų tarptautinių papročių buvimo įrodymas.

Lietuvos konstitucinė doktrina pripažįsta tarptautinių organizacijų privalomų aktų taikymą Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime pabrėžė:

³⁹⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050.

³⁹⁷ Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 32-1503.

³⁹⁸ Stačiokas, S. Pasiruošimas stojimui į ES: Konstitucinio Teismo praktikos tarptautinis ir lyginamasis aspektai. Iš: *Stojimas į Europos Sąjungą ir Konstitucija*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 39.

„Lietuvos Respublika nuo 1991 m. rugsėjo 17 d. yra Jungtinių Tautų – tarptautinės organizacijos, įsteigtos ir veikiančios pagal 1945 m. birželio 26 d. pasirašytą Jungtinių Tautų Chartiją (arba kitaip – Įstatus), narė ir vadovaujasi Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtintais principais, inter alia, sąžiningo pagal šią chartiją priimtų įsipareigojimų laikymosi (2 straipsnio 2 dalis), pagalbos teikimo Jungtinių Tautų veiklai, vykdomai pagal Jungtinių Tautų Chartiją (2 straipsnio 5 dalis). Pagal Jungtinių Tautų Chartijos nuostatas, didžiausia atsakomybė už tarptautinės taikos ir saugumo palaikymą patikėta Jungtinių Tautų Saugumo Tarybai, kuri, inter alia, nustato grėsmės taikai, jos pažeidimo ar agresijos akto pavojų ir teikia rekomendacijas arba sprendžia, kokių priemonių reikia imtis siekiant palaikyti arba atkurti tarptautinę taiką bei saugumą; tokiomis priemonėmis gali būti, inter alia, Jungtinių Tautų narių oro, jūrų bei sausumos pajėgų operacijos. Jungtinių Tautų Chartijos 43 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad visos Jungtinių Tautų narės, prisidėdamos prie tarptautinės taikos ir saugumo palaikymo, Saugumo Tarybos reikalavimu ir remdamosi specialiu susitarimu ar susitarimais, įsipareigoja suteikti ginkluotąsias pajėgas, pagalbą bei atitinkamas aptarnavimo priemones, įskaitant tranzito teisę, kurios būtinos tarptautinei taikai bei saugumui palaikyti.

Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse, joms įgyvendinti priimtuose įstatymuose paisant Konstitucijos gali būti numatytos įvairios valstybės nepriklausomybės ir saugumo užtikrinimo tarptautiniu mastu (lygiu) priemonės, inter alia, kolektyvinė ir (ar) kitokia bendra tarptautinė ginkluota gynyba, tarptautinės taikos ir saugumo stiprinimas, kitoks tarptautinis karinio pobūdžio bendradarbiavimas.³⁹⁹ Tarptautinių organizacijų aktų privalomumo pagrindas yra pačios šių organizacijų steigiamosios sutartys, kurių nuostatos Lietuvos teisėje savo ruožtu yra privalomos pagal Lietuvos Respublikos konstitucinę teisę. Todėl Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalies ir 1999 m. Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 1 dalies nuostatos įtraukia į Lietuvos Respublikos teisinę sistemą ne tik Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, bet ir tarptautinių organizacijų institucijų, sukurtų pagal tarptautinių organizacijų steigiamąsias sutartis, priimtus privalomuosius teisės aktus. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Chartijos 25 straipsnis nustato, kad Jungtinių Tautų valstybės narės „sutinka paklusti Saugumo Tarybos nutarimams ir juos vykdyti“. Kita vertus, Saugumo Tarybos rezoliucijos dėl tarptautinės taikos ir saugumo palaikymo, tokios kaip rezoliucijos dėl tarptautinių sankcijų tiesiogiai veikia Lietuvos teisės sistemoje. Jos gali būti įgyvendintos Lietuvos teisės aktais, tačiau, jeigu jų nuostatos nustato konkrečias pareigas fiziniams ar juridiniams asmenims, pavyzdžiui, pareigą užšaldyti tam tikrų valstybių ar asmenų sąskaitas bankuose, draudimą eksportuoti ginklus į tam tikrą valstybę ir pan., tokios rezoliucijos turėtų būti vykdomos tiesiogiai.

Atskirai reikėtų paminėti 1991 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimą dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų, kuriame Aukščiausioji Taryba nustatė, kad ji „įsipareigoja laikytis Suvienytųjų Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos“. Žinoma, kad ši Generalinės Asamblėjos rezoliucija yra rekomendacinio pobūdžio, nors manoma, kad jos nuostatos jau tapo bendrosios tarptautinės teisės dalimi. Nepaisant to, minėto nutarimo nuostata turėtų būti aiškinama kaip įpareigojanti taikyti Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatas Lietuvos teisėje.

Užsienio valstybių konstitucinėje teisėje galima rasti pavyzdžių, kai tarptautinių

³⁹⁹ Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 32-1503.

organizacijų aktai įtraukiami į vidaus teisės sistemą. Pavyzdys galėtų būti 1987 m. Nyderlandų Konstitucijos 93 straipsnis, kuris nustato: „Sutarčių ar tarptautinių organizacijų sprendimų pagal tarptautinę teisę nuostatos, kurios gali būti privalomos visiems asmenims, turi privalomą galią jas paskelbus.“

1.4. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir tarptautinių teismų bei arbitražų sprendimai

Tarptautinių teismų ir arbitražų, sprendžiančių tarpvalstybinius ginčus, steigiamieji aktai paprastai nustato, kad jų sprendimai yra privalomi ginčo šalims. Pavyzdžiui, Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 59 straipsnis nustato, kad Teismo sprendimai yra privalomi šalims. Kadangi tarptautiniai teismai ar arbitražai steigiami pagal tarptautines sutartis, šių teismų ir arbitražų sprendimams Lietuvos teisėje turėtų būti taikomos tokios pačios taisyklės kaip sutartims, pagal kurias jie įsteigti. Jei šios sutartys numato, kad pagal jas įsteigtų teismų ir arbitražų sprendimai yra privalomi, šie sprendimai yra privalomi pagal Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 1 dalį („Įsigaliojusias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis Lietuvos Respublikoje privaloma vykdyti“). Šie privalomi sprendimai, jeigu jie numatyti Seimo ratifikuotose tarptautinėse sutartyse, kolizijos su Lietuvos įstatymais atvejais turi pirmenybę prieš įstatymus. Tai išplaukia iš Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 2 dalies, nustatančios įsigaliojusių sutarčių viršenybę. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimams vykdyti numatytos specialios Lietuvos teisės normos. Tais atvejais, kai taikydamas Europos žmogaus teisių konvenciją Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatytų, kad Lietuvos Respublika pažeidė Konvencijos nuostatas, tokio pažeidimo padariniams ištaisyti Lietuvoje numatytas specialus mechanizmas. Pagal Civilinio proceso kodekso 366 straipsnio 1 dalies 1 punktą, procesas gali būti atnaujinamas, kai Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažįsta, kad Lietuvos Respublikos teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai civilinėse bylose prieštarauja Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir (ar) jos papildomiesiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika. Baudžiamojo proceso kodekse baudžiamajai bylai atnaujinti dėl Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto arba Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų skirtas šio kodekso XXXV skyrius (456–461 straipsniai). Administracinių bylų teisenos įstatymo 153 straipsnio 2 dalies 1 punktas nustato, kad procesas gali būti atnaujinamas, kai Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažįsta, jog Lietuvos Respublikos teismo sprendimas byloje prieštarauja Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir jos papildomiesiems protokolams.

2. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė ir Europos Sąjungos teisė

2.1. Europos Sąjungos ir jos teisės prigimtis

Europos Sąjunga (ES) yra giliai integruota politinė–ekonominė struktūra. Nuo 1951 m., kai šešios Europos valstybės sudarė Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartį, o 1957 m. – Europos ekonominės bendrijos steigimo ir Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutartis, jų įsteigtos šios trys bendrijos tapo beveik trisdešimties valstybių Europos Sąjunga, kurią vienija atskira institucinė ir teisės sistema, bendra ES

pilietybė, ekonominė ir pinigų sąjunga. Šiuo metu ES veikia pagal tris jos steigimo sutartis: Europos Sąjungos sutartį, Sutartį dėl Europos Sąjungos veikimo ir Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutartį, taip pat su jomis susijusiomis stojimo ir kitomis sutartimis. Šios sutartys sudaro Europos Sąjungos pirminę teisę, kurios pagrindu institucijos priima ES teisės aktus, formuojančius ES antrinę teisę.

ES nėra klasikinė tarptautinė organizacija, kurios pagrindinė funkcija buvo koordinuoti valstybių bendradarbiavimą pasauliniu ar regionų lygiu. Europos Sąjunga turi viršvalstybinių (supranacionalinių) galių, kurias valstybės narės suteikė jos funkcijoms vykdyti. Jau 1964 m. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas istoriniame sprendime Costa prieš E.N.E.L byloje (6/64, Rink. 1964, p. 1141) nustatė:

„Kitaip negu paprastos tarptautinės sutartys, EEB sutartis nustatė savą teisinę sistemą, kuri, Sutarčiai įsigaliojus, buvo integruota į valstybių narių teisinę sistemą ir kurią privalo taikyti jų teismai.

Iš tiesų neribotam laikui įkurdamos Bendrija, turinčią savas institucijas, juridinio asmens teises, veiksnumą, tarptautinio atstovavimo teises, ir ypač dėl valstybių kompetencijos apribojimo arba dalies jų funkcijų perdavimo Bendrijai, – realią valdžią, valstybės, nors ir nedaugelyje sričių, apribojo savo suverenias teises ir taip sukūrė teisę, taikomą jų nacionaliniams subjektams ir joms pačioms.“

Šiuo metu ES institucijos – Europos Parlamentas, Taryba ir Komisija – turi plačią kompetenciją leisti valstybėms narėms ir jų teisės subjektams privalomus teisės aktus, o ES Teisingumo Teismas įgaliotas prižiūrėti Europos Sąjungos institucijų aktų teisėtumą, užtikrinti, kad valstybės narės laikytųsi iš Sutarčių kylančių pareigų, ir nacionalinių teismų prašymu aiškinti ES teisę. ES piliečiai tiesiogiai atstovaujami Europos Parlamente, o jų pagrindinės teisės ir laisvės įtvirtintos ES pagrindinių teisių chartijoje. Šiandien jau negalima būtų teigti, kad valstybės narės apribojo savo kompetenciją ir perdavė dalį savo funkcijų Europos Sąjungai „nedaugelyje sričių“, nes ES teisės veikimo sritis labai išsiplėtė, apimdama plačias vidaus rinkos, ekonominės ir pinigų sąjungos, bendros užsienio ir saugumo politikos bei bendradarbiavimo teisingumo ir vidaus reikaluose sritis. Tokią aukšto lygio Europos integraciją lemia svarbūs ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo dėsniai.

Kitame istoriniame sprendime – 1963 m. vasario 5 d. sprendime van Gend & Loos byloje (26/62, Rink. 1963, p. 3) Teisingumo Teismas nurodė, jog „valstybės pripažino, kad jų nacionaliniai subjektai gali remtis Bendrijos teise nacionaliniuose teismuose“.

Nors ES teisės normos integruotos į valstybių narių teisės sistemas, ES teisės sistema išlieka savarankiška. Vadinas, nacionalinės teisėkūros institucijos negali keisti ar panaikinti ES teisės normų, o nacionaliniai teismai – pripažinti šių teisės normų negaliojančiomis. Tai – Europos Sąjungos Teisingumo Teismo prerogatyva.

ES viešosios valdžios galios įgyvendinamos kartu (lygiagrečiai) su ES valstybių turimomis galiomis. Europos Sąjungoje sukurta kelių lygių valdymo sistema, pagal kurią ES institucijos, priimdamos sprendimus, turi plačią autonomiją nuo valstybių narių, o valstybės įtaka šiems sprendimams yra apribota.

Narystė Europos Sąjungoje kelia svarbius konstitucinius valstybės suvereniteto klausimus. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintas pamatinis principas, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Konstitucijos 136 straipsnis nustato, kad „Lietuvos Respublika dalyvauja tarptautinėse organizacijose, jeigu

tai neprieštarauja Valstybės interesams ir jos nepriklausomybei“ Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje konstituciniai pagrindai nustatyti 2004 m. liepos 13 d. Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. Šio akto 1 dalis įtvirtina sutartinį Lietuvos valstybės kompetencijos dalies perdavimą Europos Sąjungai jos funkcijoms vykdyti, 2 dalis nustato, kad ES teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus. Konstitucinio akto 3 ir 4 dalys nustato konstitucinius pagrindus dėl Lietuvos Respublikos institucijų dalyvavimo priimant ES teisės aktus. Šiuo Konstituciniu aktu, kaip nurodė Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d., „konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje“⁴⁰⁰.

Akivaizdu, kad kiekviena ES valstybė narė perleidžia Sąjungai svarbias valstybės viešosios valdžios galias, tačiau tai neleidžia teigti, kad jos dėl to praranda pagrindines suverenios ir nepriklausomos valstybės savybes savo teritorijos ir gyventojų atžvilgiu, o Europos Sąjunga tapo valstybių federacija.

Tapdama ES nare, valstybė išlaiko svarbiausių valstybinių klausimų sprendimo kontrolę, užtikrinančią ir jos valstybingumą, ir jos narystės šioje sąjungoje klausimų sprendimą. Nors ES galios yra plačios, jos apibrėžtos ES funkcijomis, įtvirtintomis ES steigimo ir veikimo sutartyse, o pati Europos Sąjunga išlieka pagrįsta jai suteiktų pagal šias sutartis galių principu. ES viešosios valdžios galių legitimumas kildinamas iš ES piliečių, kurie turi dvigubą tapatybę – Europos Sąjungos ir savo valstybių piliečių. Kartu išsaugomas nacionalinis tapatumas, tačiau šalia jo atsiranda ir bendrasis Europos tapatumas, pagrįstas vertybių bendrumu.

Lietuvos Respublika, tapdama ES valstybe nare, išsaugo svarbiausių valstybės, jos egzistencinių klausimų sprendimo monopoliją⁴⁰¹. Iš tikrųjų viešosios valdžios galių pasidalijimas tarp ES ir valstybių narių pagrįstas ne šių galių pasisavinimu, jų konfliktu, o kompetencijos pasidalijimu bendriems tikslams pasiekti. Europos Sąjungos sutarties 5 straipsnis skelbia, kad Sąjungos kompetencijos ribų nustatymas grindžiamas suteikimo principu (1 d.), pagal kurį Sąjunga veikia tik neperžengdama ribų kompetencijos, kurią, siekiant Sutartyse nustatytų tikslų, jai šiose Sutartyse suteikė valstybės narės. Visa Sutartimis Sąjungai nepriskirta kompetencija priklauso valstybėms narėms (2 d.). Šie principai įtvirtinti ir Konstituciniame akte dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje.

Konstitucinio akto dėl Lietuvos narystės Europos Sąjungoje 1 dalis skelbia:

„Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis.“

Ši konstitucinė nuostata vienija svarbius Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje principus: Lietuvos narystė Sąjungoje pagrįsta stojimu ir kitomis ES sutartimis, pagal kurias Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai tam tikrą kompetenciją, ir kurios apibrėžia kompetencijos pasidalijimo ar patikėjimo apimtį. Pagal Konsti-

⁴⁰⁰ Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 32-1503.

⁴⁰¹ Jarukaitis, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 84, 252–297, 465–532.

tucinio akto 2 dalį, kompetencijos suteikimas Europos Sąjungai skirtas vykdyti Lietuvos narystės įsipareigojimus ir naudotis jos narystės teisėmis. Pagal ES sutarties 5 straipsnio 2 dalį, valstybės suteikė Sąjungai kompetenciją „siekiant Sutartyse nustatytų tikslų“.

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 3 straipsnis apibrėžia ES išimtinės kompetencijos sritis, kuriose tik ES gali priimti teisiškai privalomus aktus ir sudaryti tarptautinius susitarimus (muitų sąjunga, bendroji prekybos politika, konkurencijos politika, pinigų politika euro zonoje, biologinių jūrų išteklių apsauga pagal bendrą žuvininkystės politiką). 4 straipsnis nustato kompetencijos sritis, kur ES ir valstybės narės dalijasi kompetencija, tai yra sritis, kuriose valstybės narės gali priimti privalomus aktus, jeigu ES nusprendė jų neleisti ar dar neišleido (vidaus rinka, žemės ūkis ir žuvininkystė, aplinkosauga, transportas, transeuropiniai tinklai, energetika, laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė, ir kt.). Pagal 5 straipsnį, valstybės narės koordinuoja savo ekonominę politiką Sąjungos viduje. Sutarties 6 straipsnis numato, kad Sąjunga remia, koordinuoja ir papildo valstybių narių veiksmus sveikatos apsaugos, pramonės, kultūros, turizmo, švietimo ir kai kuriose kitose srityse.

ES Teisingumo Teismui priklauso spręsti, ar Europos Sąjungos institucijos, priimdamos ES teisės aktą, neperžengė ES sutartyse Sąjungai suteiktos kompetencijos ribų⁴⁰². Be abejo, tai nepanaikina Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencijos spręsti, ar Lietuvos teisės aktai, taip pat ir tie, kuriais įgyvendintos ES direktyvos, neprieštaruoja Konstitucijai. Kita vertus, kilus klausimui, ar ES institucijos, priimdamos perkeltą direktyvą, neperžengė joms pagal ES sutartis suteiktos kompetencijos ribų, jis šį klausimą turi perduoti spręsti prejudicinės procedūros tvarka pagal Sutarties dėl ES veikimo 267 straipsnį⁴⁰³.

ES valstybės savo rankose išlaiko esminių tolesnės ES integracijos klausimų ir savo valstybingumo atributų kontrolę, tai ypač pasakytina apie naujos kompetencijos perleidimą šiai sąjungai, jos institucinės sistemos plėtrą, naujų narių priėmimą. Plėtojantis Europos Sąjungai, Lietuvos Respublikos Konstitucija neleidžia perleisti tokių galių, kurių atsisakymas reikštų Lietuvos, kaip valstybinės bendruomenės, pabaigą⁴⁰⁴. Tokio perleidimo aktų konstitucingumo kontrolė yra Konstitucinio Teismo prerogatyva. Kita vertus, Europos Sąjunga taip pat užtikrina tęstinį ir veiksmingą Sąjungoje esančių politinių bendruomenių valstybingumą stiprindama jų ekonominius pagrindus. Būtent tai, taip pat kompetencijos pasidalijimas viršnacionalinio pobūdžio bendradarbiavimo tikslams pasiekti leidžia gerai suprasti Lietuvos Respublikos Konstitucinį aktą dėl narystės ES,

⁴⁰² Pavyzdžiui, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2010 m. rugsėjo 14 d. sprendimas *Akzo Nobel Chemicals ir Akros Chemicals prieš Komisiją* byloje C-550/07 P.114. Vis dėlto šioje byloje Teisingumo Teismas turi nuspręsti, ar Sąjungos institucijos priimtas sprendimas yra teisėtas <...>. 116. Dėl suteiktos kompetencijos principo reikia pabrėžti, kad tokios procedūros taisyklės konkurencijos srityje, kokios išdėstytos Reglamento Nr. 17 14 straipsnyje ir Reglamento Nr. 1/2003 20 straipsnyje, yra dalis vidaus rinkai veikti būtinų nuostatų, kurių priėmimas pagal SESV 3 straipsnio 1 dalies b punktą priskirtas išimtinai Sąjungos kompetencijai.“

⁴⁰³ 267 straipsnis (EB sutarties ex 234 straipsnis)

„Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisdikcijai priklauso priimti prejudicinį sprendimą dėl: Sutarčių išaiškinimo; Sąjungos institucijų, įstaigų ar organų aktų galiojimo ir išaiškinimo.

Tokiam klausimui iškilus valstybės narės teisme, tas teismas, manydamas, kad sprendimui priimti reikia nutarimo šiuo klausimu, gali prašyti Teismą priimti dėl jo prejudicinį sprendimą.

Tokiam klausimui iškilus nagrinėjant bylą valstybės narės teisme, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka, tas teismas dėl jo kreipiasi į Teismą.

Tokiam klausimui iškilus valstybės narės teisme nagrinėjant bylą, susijusią su sulaukytu asmeniu, Teismas sprendimą priima kiek galima greičiau.“.

⁴⁰⁴ Jarukaitis, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 297.

išplėtusį Konstituciją. Toks suvokimas ypač svarbus, kai kalbama apie dvi pagrindines Konstitucinio akto nuostatas: pirma, Lietuva dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją ES sutartimis numatytoje srityse ir, antra, ES teisės normos yra sudedamoji Lietuvos teisinės sistemos dalis ir pagal šias sutartis turi būti taikomos tiesiogiai ir turi viršenybę.

Europos Sąjungos sutarties 50 straipsnis numato, kad bet kuri valstybė narė, remdamasi savo konstitucinėmis nuostatomis, gali nuspręsti išstoti iš Sąjungos, ir nustato išstojimo procedūrą. Ši procedūra pradedama išstojančios valstybės oficialiu pranešimu Europos Vadovų Tarybai apie išstojimą, vėliau vyksta derybos ir susitariama dėl išstojimo tvarkos bei būsimų santykių su Sąjunga principų. Svarbiausi tokio susitarimo klausimai yra išstojusiosios valstybės galimybė ribotai dalyvauti kai kuriose ES vidaus rinkos fragmentuose (bemuitis prekių eksportas ir importas ir pan.) ir kiti jos ryšiai su Europos Sąjunga. 2016 metais Jungtinėje Karalystėje įvyko referendumas, kurio metu rinkėjai nedidele balsų dauguma nusprendė, kad šalis turi išstoti iš ES. 2020 metais ji oficialiai nustojo būti ES valstybe nare pagal Europos Sąjungos ir Jungtinės Karalystės susitarimą dėl išstojimo, kuriame nustatomos jos išstojimo iš ES sąlygos. ES ir JK taip pat sudarė prekybos ir bendradarbiavimo susitarimą, kuris reglamentuoja jų santykius įvairiose srityse ir yra tolimesnių derybų pagrindas. Jungtinės Karalystės, kuri dar 1973 metais įstojo į ES pirmą kartą (tuo metu – Europos Ekonominę Bendriją), išstojimas kelia sudėtingų konstitucinių ir kitų, ne mažiau svarbių teisinių klausimų, nes keičiasi išstojusios valstybės teisinės sistemos pobūdis visų pirma dėl to, kad nacionalinėje teisinėje sistemoje ES teisė, įskaitant jos normų viršenybę, jau nebebus taikoma. Po JK išstojimo (vadinamojo „Brexit“) ES sutartys ir daugelis ES teisės aktų, taip pat keturios pamatinės ES laisvo judėjimo teisės (asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimo laisvės) ir ES muitų sąjunga nustojo galioti ir veikti santykiuose tarp ES ir JK, o JK piliečiai prarado ES piliečių statusą. Nežiūrint to, dalis ES teisyno, kaip numato išstojimo iš ES ir vėliau sudaryti bendradarbiavimo susitarimai, tebetaikoma išstojusios valstybės teisėje, nes, pavyzdžiui, jos prekyba su ES būtų ypač apsunkinta dėl jos prekių neatitikimo privalomiems ES techniniams, gamtos apsaugos, sveikatos apsaugos ir kitiems standartams. Taip pat turi būti išspręsti darbuotojų statuso, prekių ženklų ir dizaino registravimo ir galiojimo, profesinių kvalifikacijų ir diplomų pripažinimo bei kiti svarbūs ekonominiai ir teisiniai klausimai.

2.2. Europos Sąjungos teisės normų tiesioginis veikimas ir taikymas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje

Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalyje įtvirtinta: „Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.“.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33 straipsnio 3 dalis nustato, kad „teismai, nagrinėdami bylas, taiko Europos Sąjungos teisės normas ir vadovaujasi Europos Sąjungos teisminių institucijų sprendimais, taip pat jų prejudiciniais sprendimais Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ir galiojimo klausimais“. Konstitucinis Teismas 2017 m. gruodžio 20 d. sprendime pakartojo konstitucinę nuostatą, kad Europos Sąjungos Teisingumo Teis-

mo jurisprudencija kaip teisės aiškinimo šaltinis yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, inter alia Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose Lietuvos Respublika pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnį dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją.

Europos Sąjungos teisės šaltiniai turi savo hierarchiją ir taikymo ypatumus. ES teisės šaltiniai yra steigiamosios sutartys, bendrieji teisės principai, ES tarptautiniai susitarimai su trečiosiomis valstybėmis ir ES institucijų priimami teisės aktai.

Steigimo sutartys, jas pildančios ir keičiančios sutartys, taip pat bendrieji teisės principai priskiriami prie pirminės teisės⁴⁰⁵, ES institucijų priimti teisės aktai – prie antrinės (išvestinės teisės). ES teisės šaltinių hierarchijos viršūnėje yra steigiamosios sutartys ir bendrieji teisės principai. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas 2022 m. vasario 16 d. sprendime bylose C-156/21 Vengrija prieš Parlamentą ir Tarybą ir C-157/21 Lenkija prieš Parlamentą ir Tarybą (ECLI:EU:C:2022:97) dar kartą patvirtino, kad valstybių narių pagarba bendroms vertybėms, kuriomis grindžiama Sąjunga, įskaitant teisinę valstybę ir solidarumą, yra sąlyga, kad būtų galima naudotis visomis teisėmis, valstybei narei numatytomis taikant Sutartis. Lėšoms iš Europos Sąjungos biudžeto gauti, kaip nurodyta sprendime, nustatyta sąlyga, kad valstybės narės laikytųsi teisinės valstybės principo. Bendrųjų principų, tokių kaip teisinė valstybė, šaltinis yra bendros vertybės, kurias valstybės narės pripažįsta ir taiko savo teisinėse sistemose. Teismas nurodė, kad šie principai išplaukia iš sampratos „teisinė valstybė“, kurios jos laikosi kaip jų konstitucinių tradicijų bendros vertybės. Europos Sąjungos Steigimo Sutartyje nurodytos Sąjungos pagrindinės ir bendros vertybės apima pagarbą žmogaus orumui, laisvę, demokratiją, lygybę, teisinę valstybę ir pagarbą žmogaus teisėms visuomenėje, kurioje vyrauja nediskriminavimas, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė. Teisinės valstybės sąvoka, kaip ją apibrėžė savo sprendime Teisingumo Teismas, apima teisėtumo principą, reiškiantį, kad egzistuoja skaidrus, atsakingas, demokratinis ir pliuralistinis teisės aktų leidybos procesas, taip pat šie principai: teisinio tikrumo, vykdomosios valdžios savivalės draudimo, veiksmingos teisminės gynybos, įskaitant galimybę kreiptis į teismą, užtikrinamą nepriklausomų ir nešališkų teismų, taip pat kiek tai susiję su pagrindinėmis teisėmis, valdžių padalijimu, nediskriminavimu ir lygybe prieš įstatymą.

Pagal ES sutarties 6 straipsnį, ES pagrindinių teisių chartija turi tokią pat teisinę galią kaip ir ES steigiamosios sutartys. Pagal Chartijos 52 straipsnį joje nurodytų teisių, atitinkančių Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) garantuojamas teises, esmė ir taikymo sritis yra tokia, kaip nustatyta EŽTK, tačiau ši nuostata nekliudo ES teisėje numatyti didesnę apsaugą. Taip pat nurodoma, kad Chartijos pripažįstamos pagrindinės teisės, atsiradusios iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, aiškinamos remiantis tomis tradicijomis.⁴⁰⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas 1974 m. gegužės

⁴⁰⁵ ES sutarties 51 straipsnis nustato, kad prie Sutarčių pridedami protokolai ir priedai sudaro neatskiriamą Sutarčių dalį. Sutartys taip pat yra ir stojimo į ES sutartys, kuriomis Sutarčių nuostatos papildomos ir keičiamos naujų narių priėmimo ir narystės tikslais.

⁴⁰⁶ ESTT 2022 m. kovo 29 d. sprendime C-132/20 *Getin Noble Bank* (ECLI:EU:C:2022:235) patvirtino, kad Chartijoje įtvirtintos teisės atitinka EŽTK įtvirtintas teises, todėl pagal Chartijos 52 straipsnį siekiama užtikrinti būtiną Chartijoje ir EŽTK numatytų teisių darną, nedarant neigiamos įtakos Sąjungos teisės autonomijai, leidžiančiai užtikrinti aukštesnę apsaugos lygį. Todėl, kaip šioje byloje pažymėjo Teisingumo Teismas, teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą pagal Chartijos 47 straipsnį turi būti garantuojama pagal tokį apsaugos lygį, kuris atitiktų mažiausiai pagal EŽTK 6 straipsnio (Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), kaip jį aiškina Europos Žmogaus Teisių Teismas, suteikiamą apsaugos lygį.

14 d. sprendime *Nold KG prieš Komisiją* byloje (4/73, Rink. 1974, p. 491) patvirtino, kad pagrindinės teisės sudaro neatskiriamą dalį bendrųjų teisės principų, kuriuos užtikrindamas jis „vadovaujasi bendromis valstybių narių konstitucinėmis tradicijomis ir todėl negali leisti priemonių, nesuderinamų su pagrindinėmis teisėmis, kurias pripažįsta ir saugo tų valstybių konstitucijos“. Pagal ES pagrindinių teisių chartijos 51 straipsnį šios Chartijos nuostatos skirtos ES institucijoms, įstaigoms ir organams bei valstybėms narėms tais atvejais, kai jos įgyvendina Europos Sąjungos teisę.

ES teisės aktų hierarchijoje pirminė teisė yra viršesnė už ES susitarimus su trečiosiomis valstybėmis, kurie savo ruožtu turi viršenybę institucijų priimamiems aktams. Europos Teisingumo Teismas 1996 m. rugsėjo 10 d. sprendime *Komisija prieš Vokietiją* byloje (C-61/94, Rink., p. I-3889, 52 punktas) taip apibrėžė šią hierarchiją: „Toku būdu, kai reikia aiškinti išvestinės Bendrijos teisės normos tekstą, jis turi būti aiškinamas, kiek tai įmanoma, tokia prasme, kuri atitinka Sutarties nuostatas. Vykdyto reglamentas taip pat, jei įmanoma, turi būti aiškinamas kaip atitinkantis bazinio reglamento nuostatas (žr. 1993 m. birželio 24 d. sprendimą *Dr. Tretter*, C-90/92, Rink. p. I-3569, 11 punktas). Lygiai taip pat, kiek tai įmanoma, aiškinant išvestinės Bendrijos teisės tekstus, reikia vadovautis tuo, kad jiems viršenybę turi tarptautiniai susitarimai.“

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir nacionalinių teismų praktikoje pripažinta, kad ES pirminės teisės ir ES tarptautinių susitarimų su trečiosiomis valstybėmis⁴⁰⁷, taip pat ES reglamentų ir sprendimų normos tiesiogiai veikia ir yra taikomos valstybių narių vidaus teisėje, jei jos aiškiai nustato teisės subjektų teises ir pareigas. Tiesioginis veikimas priklauso nuo tokios normos pobūdžio – ar ji yra pakankamai aiški, nedviprasmiška ir besąlygiška. Tokios, pavyzdžiui, yra Sutarties dėl ES veikimo 101 ir 102 straipsnių normos, draudžiančios įmonių antikonkurencinius susitarimus (kartelius) ir įmonių piktnaudžiamą vyraujančia padėtimi.

Ne visų ES antrinės teisės aktų normos gali tiesiogiai veikti ir būti taikomos nacionalinėje teisėje net tada, kai jos pakankamai aiškios ir nedviprasmiškos. Šiuo atveju reikėtų vadovautis Sutarties dėl ES veikimo 288 straipsnio nuostatomis:

„Vykdydamos Sąjungos kompetenciją, institucijos priima reglamentus, direktyvas, sprendimus, rekomendacijas ir nuomones.

Reglamentas yra taikomas visuotinai. Jis privalomas visas ir tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse.

Direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus.

Sprendimas yra privalomas visas. Sprendimas, kuriame nurodomi jo adresatai, yra privalomas tik tiems adresatams.

Rekomendacijos ir nuomonės neturi privalomosios galios.“

Akivaizdu, kad reglamentų ir sprendimų normos, jei jos pakankamai aiškios ir nenumato, kad joms taikyti reikia priimti įgyvendinimo aktus, veikia ir yra taikomos tiesiogiai. Kita vertus, direktyva yra teisės aktas, pagal savo pobūdį reikalaujantis, kad valstybės narės priimtų nacionalinės teisės aktus, į kuriuos perkeltų direktyvos normas. Direktyvoje nustatomas terminas direktyvoms įgyvendinti valstybių narių vidaus teisėje⁴⁰⁸. Pagal

⁴⁰⁷ ES tarptautinių susitarimų normos Lietuvos teisės sistemoje turi ne tarptautinių sutarčių, o ES teisės normų statusą.

⁴⁰⁸ Sutarties dėl ES veikimo 297 straipsnio 2 dalis nustato, kad „reglamentai ir visoms valstybėms narėms skirtos direktyvos

bendrąją taisyklę, direktyvos negali būti tiesiogiai taikomos nacionalinėje teisėje. Kita vertus, individas negali prarasti savo teisių dėl to, kad valstybė laiku neįvykdė savo pareigos perkelti direktyvos normas į nacionalinę teisę. Tam, kad teisės subjektai galėtų realiai pasinaudoti teisėmis, kurias jiems suteikia ES teisė, reikia, kad jie galėtų remtis ES teisės normomis nacionaliniuose teismuose. Fiziniai ir juridiniai asmenys gali kelti teismuose ieškininius reikalavimus valstybei tais atvejais, kai valstybė laiku neįgyvendino direktyvos. Ir priešingai, valstybė, neįgyvendinusi direktyvos, negali reikalauti, kad individas vykdytų savo pareigas, kurios jam būtų nustatytos, jei direktyva būtų jau įgyvendinta⁴⁰⁹.

Europos Sąjunga negali direktyva tiesiogiai nustatyti pareigų privatiems asmenims. Kita vertus, privatus asmenys, vadovaudamiesi direktyvos nuostatomis, negali kelti ieškinių reikalavimų kitiems privatiems asmenims. Teisminėje praktikoje ir doktrinoje dėl to pabrėžiama, kad direktyva neveikia „horizontaliai“, tai yra tarp individų. Ji gali veikti tik „vertikaliai“, tai yra santykiuose tarp individo ir valstybės. Kita vertus, ES sutarčių, ES susitarimų su trečiosiomis valstybėmis, reglamentų ir sprendimų normos gali veikti bei būti taikomos ir „vertikaliai“, ir „horizontaliai“.

ES Teisingumo Teismo (Teisingumo Teismo ir Bendrojo Teismo) sprendimai yra privalomi.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija taip pat yra svarbi ne tik Europos Sąjungos, bet ir Lietuvos Respublikos teisei aiškinti ir taikyti. Konstitucinis Teismas 2009 m. kovo 27 d. nutarime nurodė jau nusistovėjusią konstitucinę doktriną: „Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad Europos Bendrijų Teisingumo Teismo <...> jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d., 2007 m. gegužės 15 d., 2008 m. gruodžio 4 d. nutarimai).“⁴¹⁰ Lietuvos Respublikos, kaip ir kitų ES valstybių narių, teismai gali ar net privalo (jei jų sprendimai neskundžiami) kreiptis pagal Sutarties dėl ES veikimo 267 straipsnį į ES Teisingumo Teismą prašydami jo prejudicinio sprendimo dėl ES sutarčių aiškinimo arba dėl Sąjungos institucijų, įstaigų ar organų aktų galiojimo ir išaiškinimo. Lietuvos Respublikos teismai, taikydami ES teisės normas, taip pat gali šias normas aiškinti savo sprendimuose. ES Teisingumo Teismo praktikoje suformuotos pagrindinės ES teisės normų aiškinimo taisyklės: nacionalinės teisės normos turi būti aiškinamos kiek įmanoma taip, kad jų turinys atitiktų ES teisę; jei galimas daugiau nei vienas aiškinimo variantas, aiškinimas kiek įmanoma labiau turi atitikti ES sutarčių nuostatas ir bendrus ES teisės principus; ES išvestinės teisės normos turėtų būti aiškinamos atsižvelgiant į jų nuostatų kontekstą ir tikslą, kurio buvo siekiama šiuo teisiniu reguliavimu; ir kt.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. gegužės 8 d. sprendime dėl

bei sprendimai, kai juose nenurodyta, kam jie skirti, skelbiami *Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje*. Jie įsigalioja juose nurodytą dieną arba, jei ji nenurodoma, dvidešimtą dieną nuo jų paskelbimo“.

⁴⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. balandžio 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011 nurodė: „Tiesioginio direktyvų veikimo (taigi ir taikymo) galimybė Teisingumo Teismo precedentuose pripažįstama esant tokioms sąlygoms: 1) praleistas direktyvos įgyvendinimo terminas, nurodytas direktyvoje; 2) valstybė nėra įgyvendinusi ar netinkamai įgyvendinusi direktyvos nuostatas; 3) taikytina direktyvos nuostata yra aiški ir turi visus teisės normos požymius bei yra besąlyginė. Šiuo atveju nė viena iš nurodytų sąlygų nebuvo patenkinta: konkurso ir ginčijamos sutarties sudarymo metu Direktyvos Nr. 2007/66 įgyvendinimo terminas dar nebuvo suėjęs, Direktyvos Nr. 2007/66 2 d straipsnio nuostatos nėra besąlyginės. Be to, tiesioginiu direktyvų veikimu ginčo santykiuose gali remtis tik subjektas, esantis vertikaliame santykiyje prieš valstybę (Teisingumo Teismo byla 152/84 *M. H. Marshall v Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority*), bet ne atvirkščiai, t. y. šiuo atveju ieškovas, bet ne atsakovė, kuri pagal Teisingumo Teismo praktiką patenka į valstybės sąvoką.“ Priega per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/detalipaieska.aspx?detali=2>>.

⁴¹⁰ Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 36-1390.

kreipimosi į EB Teisingumo Teismą priimti prejudicinį sprendimą nurodė, kad jo sprendžiamoje byloje ginčijamo Elektros energetikos įstatymo (2004 m. liepos 1 d. redakcija), kuris „išleistas įgyvendinant, inter alia, Direktyvą 2003/54/EB, nuostatą būtina aiškinti šioje direktyvoje nustatyto teisinio reguliavimo kontekste“⁴¹¹.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. balandžio 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011 sprendamas klausimą dėl 2007 m. gruodžio 11 d. direktyvos 2007/66/EB⁴¹² taikymo (priešlaikinis netiesioginis direktyvų veikimas), nurodė:

„Neįgyvendinta Europos Sąjungos direktyva privatiems subjektams gali (esant direktyvų tiesioginio veikimo prielaidoms ir sąlygoms bei nesant kitų ribojimų) sukelti padarinių tik pasibaigus jos perkėlimo į nacionalinę teisės sistemą terminui. <...>

Akivaizdu, kad valstybių narių teismai nuo direktyvų įsigaliojimo momento iki jų privalomo įgyvendinimo dienos negali imtis veiksmų (t. y. priimti procesinių sprendimų, kuriuose būtų aiškinama ir taikoma nacionalinė teisė, neatsižvelgiant į jos pobūdį ir priėmimo laiką), kurie labai pakenktų direktyva siekiamam rezultatui, juolab kad lojalus bendradarbiavimo pareigą pagal savo kompetenciją vykdo visos valstybių narių institucijos, inter alia, teismai (žr. Teisingumo Teismo 1990 m. lapkričio 13 d. Sprendimą *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135). Tokią nacionalinių teismų pareigą savo vėlesnėje jurisprudencijoje tiesiogiai patvirtino ir Teisingumo Teismas (2006 m. liepos 4 d. sprendimas *Adeneler ir kt.*, C-212/04, Rink. p. I-6057).“

Šioje nutartyje Aukščiausiasis Teismas vadovavosi ES sutarties 4 straipsnyje įtvirtintu valstybių narių ir ES lojalus bendradarbiavimo principu: „Europos Sąjungos sutarties 4 straipsnio 3 dalies nuostatose (2, 3 pastraipos) įtvirtintas šioje nutartyje jau nurodytas valstybių narių ir Europos Sąjungos institucijų lojalus bendradarbiavimo principas, kuris reiškia valstybių narių išsipareigojimą, vykdant iš Sutarties ar Sąjungos institucijų aktų atsirandančias pareigas, imtis bet kurių reikiamų bendrų ar specialių priemonių, padėti Sąjungai įgyvendinti jos užduotis ir nesiimti jokių priemonių, kurios gali trukdyti siekti Sąjungos tikslų.“⁴¹³

2.3. Europos Sąjungos teisės normų viršenybė Lietuvos Respublikos teisės sistemoje

ES teisė taptų neveiksminga, jeigu jos būtų galima nesilaikyti dėl valstybės narės vidaus teisės normų reikalavimų. Minėtame sprendime *Costa prieš E.N.E.L* byloje Teisingumo Teismas pabrėžė, kad „Bendrijos teisės veikimas negali būti skirtingas atskirose valstybėse dėl vėliau priimtų įstatymų vykdymo“. Pagal ES sutarties 4 straipsnio reikalavimus, valstybės narės privalo imtis bet kurių reikiamų bendrų ar specialių priemonių, kad užtikrintų savo narystės išsipareigojimus, ir nesiimti jokių priemonių, kurios prieštarautų šiems išsipareigojimams. Todėl negali būti priimami teisės ar administraciniai aktai, prieštaraujantys ES teisei, o prieštaraujantys turėtų būti panaikinti. Šis valstybių narių ir Europos Sąjungos institucijų lojalus bendradarbiavimo principas taip pat reikalauja ne taikyti vidaus teisės aktų, prieštaraujančių ES teisei – teisės normų kolizijos situacijoje ES

⁴¹¹ Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta549/content>>.

⁴¹² Europos Parlamento ir Tarybos 2007 m. gruodžio 11 d. direktyva 2007/66/EB, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 89/665/EEB ir 92/13/EEB dėl viešųjų sutarčių suteikimo peržiūros procedūrų veiksmingumo didinimo.

⁴¹³ Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/detalipaieska.aspx?detali=2>>.

teisės norma turi viršenybę prieš jai prieštaraujančią nacionalinės teisės normą.

ES Teisingumo Teismas 2022 m. vasario 22 d. sprendime byloje C-430/21 RS (Konstitucinio teismo sprendimų padariniai) (ECLI:EU:C:2022:99) nurodė, kad pagal Europos Sąjungos teisę draudžiama nacionalinės teisės (Rumunijos) norma, pagal kurią nacionaliniai teismai neturi įgaliojimų nagrinėti nacionalinės teisės akto, kuris valstybės narės konstituciniu teismo sprendimu jau pripažintas neprieštaraujančiu Konstitucijai, atitikties Sąjungos teisei. Tokios Rumunijos teisės normos taikymas pažeistų Sąjungos teisės viršenybės principą ir Rumunijos nacionalinio teismo prašymo priimti Teisingumo Teismo prejudicinį sprendimą veiksmingumą, dėl kurio Teisingumo Teismas jau priėmė sprendimą. ES Teisingumo Teismas pabrėžė, kad šios išvados juo labiau taikytinos tokioje situacijoje, kai savo sprendimu Rumunijos konstitucinis teismas, remdamasis tos valstybės narės konstituciniu savitumu ir argumentu, kad ES Teisingumo Teismas neva viršijo savo kompetenciją, atsisako įgyvendinti Teisingumo Teismo priimtą prejudicinį sprendimą. Teisingumo Teismas pažymėjo, kad pagal Europos Sąjungos Sutarties 4 straipsnio 2 dalį jam gali tekti patikrinti, ar Sąjungos teisėje nustatyta pareiga nepažeidžia valstybės narės nacionalinio savitumo. Tačiau nacionalinis savitumas nereiškia, kad valstybės narės konstitucinis teismas, nepaisydamas pagal ES teisę jam tenkančių įpareigojimų, galėtų netaikyti Sąjungos teisės normos tuo pagrindu, kad šia norma pažeidžiamas tos valstybės narės nacionalinis savitumas, kaip jį apibrėžia nacionalinis konstitucinis teismas. Taigi, jeigu valstybės narės konstitucinis teismas mano, kad ES teisės nuostata, kaip ją yra išaiškinęs Teisingumo Teismas, pažeidžia šios valstybės narės nacionalinį savitumą, jis privalo kreiptis į Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą tam, kad būtų įvertintas šios nuostatos galiojimas atsižvelgiant į ES steigimo sutarties 4 straipsnį, nes tik Teisingumo Teismas turi jurisdikciją konstatuoti Sąjungos akto negaliojimą. Teisingumo Teismas taip pat pabrėžė: kadangi Teisingumo Teismas turi išimtinę jurisdikciją pateikti galutinį Sąjungos teisės išaiškinimą, valstybės narės konstitucinis teismas, remdamasis savo paties pateiktu Sąjungos teisės nuostatų aiškinimu, negali konstatuoti, kad Teisingumo Teismas priėmė sprendimą neva viršydamas savo kompetenciją, taigi, ir atsisakyti įgyvendinti šio ES Teisingumo Teismo priimtą prejudicinį sprendimą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. gegužės 8 d. sprendime dėl kreipimosi į Teisingumo Teismą priimti prejudicinį sprendimą, pavyzdžiui, nurodė: „Lietuvos Respublikos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ (kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis) 2 dalyje nustatyta, kad Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir kad jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.

Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad šiose nuostatose yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją.“⁴¹⁴

Konstitucinis Teismas, taikydamas Konstitucinio akto dėl Lietuvos Respublikos

⁴¹⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050; 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5430.

narystės ES 2 dalį, 2010 m. vasario 3 d. nutarime nurodė: „Kaip minėta, privalomojo transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo santykius reguliuoja ir atitinkami Europos Sąjungos teisės aktai. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas privalomojo transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo santykius, turi paisyti ir reikalavimų, kylančių iš Europos Sąjungos teisės aktų. Lietuvos Respublikos įstatymai, reguliuojantys minėtus santykius, negali konkuruoti su Europos Sąjungos teisės aktais.“⁴¹⁵

Teisingumo Teismas 1970 m. gruodžio 17 d. sprendime *Internationale Handelsgesellschaft* byloje (11/70, Rink. p. 1125) nurodė, kad EB teisės aktai turi atskirą sutartinį šaltinį – sutartis, ir todėl ES teisės aktų galiojimas gali būti vertinamas tik vadovaujantis Bendrijos teise. Nacionaliniai teismai negali priešpriešinti Bendrijos teisei nacionalinės teisės normų. Todėl teiginiai, kad Bendrijos teisės aktas kėsina į pagrindines teises, kaip jos suformuluotos valstybės narės Konstitucijoje, arba į nacionalinę konstitucinę struktūrą, negali paliesti Bendrijos teisės galiojimo ar jos veikimo šios valstybės teritorijoje.

Teisingumo Teismas 2009 m. lapkričio 19 d. sprendime *Filipiak* (C-314/08, Rink. p. I-11049, 85 punktas) išaiškino, kad ES teisei prieštarauja Lenkijos teisės normos, neleidžiančios mažinti pajamų mokesčio dėl to, kad socialinio draudimo įmokos buvo sumokėtos ne Lenkijoje, o kitoje valstybėje narėje. Teismas nurodė, kad tokiais aplinkybėmis Bendrijos teisės viršenybės principas įpareigoja nacionalinį teismą taikyti Bendrijos teisę ir netaikyti jai prieštaraujančių nacionalinės teisės nuostatų, nepaisant nacionalinio Konstitucinio Teismo sprendimo, kuriame nuspręsta nukelti datą, nuo kurios šios Konstitucijai prieštaraujančiomis pripažintos nuostatos neteks privalomosios galios.

Kaip suderinti ES teisės viršenybės principo taikymą su Konstitucinio Teismo suformuluota išlyga dėl Konstitucijos viršenybės, kai „Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją“ (2006 m. kovo 14 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2008 m. gruodžio 4 d. nutarimai, 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas)?

Visų pirma reikėtų pabrėžti, kad Konstitucijos 7 straipsnio nuostata, jog „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai“, negali padaryti negaliojančiais ES teisės aktų. Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. išvadoje „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nurodė, kad nors ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančia tarptautinės sutarties – Konvencijos, bet ji reikalauja, kad tarptautinės sutarties nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatoms, nes jei prieštarautų, būtų problemiška įgyvendinti Konvenciją Lietuvos Respublikos vidaus teisėje. Tokia priešara gali kelti problemų įgyvendinant sutartį Lietuvos Respublikos vidaus teisėje⁴¹⁶. Analogiškos taisyklės turėtų būti laikomasi ir taikant ES teisės normas. Akivaizdu, kad jos turėtų būti taikomos vienodai visose valstybėse narėse. Be to, dar reikėtų vadovautis minėtomis ES teisės normų aiškinimo taisyklėmis: konstitucinės ir kitos nacionalinės teisės normos turi būti aiškinamos kiek įmanoma taip, kad jų turinys atitiktų ES teisę; jei galimas daugiau nei vienas aiškinimo variantas, aiškinimas kiek įmanoma turi labiausiai atitikti ES sutarčių nuostatas ir bendruosius ES

⁴¹⁵ Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 16-758.

⁴¹⁶ Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199.

teisės principus. Lietuvos Respublikos teismai, vadovaudamiesi valstybių narių ir Europos Sąjungos institucijų lojalaus bendradarbiavimo principu, įtvirtintu ES sutarties 4 straipsnyje, be to, pagal Sutarties dėl ES veikimo 267 straipsnį, esant tokiai situacijai turėtų pasinaudoti kreipimosi į ES Teisingumo Teismą dėl jo prejudicinio sprendimo procedūra. Tokios konstitucinės kolizijos atveju dar reikėtų vadovautis minėta taisykle, kad Europos Sąjungos kompetencijos ribų nustatymas grindžiamas suteikimo principu, kad Sąjunga veikia neperžengdama ribų kompetencijos, kurią, siekiant Sutartyse nustatytų tikslų, jai šiose Sutartyse suteikė valstybės narės. Visa ES sutartimis Europos Sąjungai nepriskirta kompetencija priklauso valstybėms narėms. Reikėtų pabrėžti, kad dėl Lietuvos konstitucinės teisės ir ES teisės materialinių normų prieštaravimo tokio tiesioginio prieštaravimo galimybė yra labiau hipotetinė nei reali, nes abiejų teisės sistemų pamatinės normos pagrįstos tais pačiais demokratiniais principais.

Kita vertus, negalima atmesti galimybės, kad gali susiklostyti situacija, kai ES teisės normos prieštarauja Konstitucijai. Nors formalia teisine prasme galima atskirti Europos Sąjungos kompetenciją nuo išimtinės valstybių narių kompetencijos, gali atsitikti, kad, pavyzdžiui, bus priimtas ES teisės aktas, kuriuo tokios kompetencijos ribos būtų peržengtos ir kartu būtų pažeista valstybės narės konstitucinė kompetencija. Pagal ES Teisingumo Teismo jurisprudenciją, ES teisės akto teisėtumo klausimas priklauso išimtinai ES Teisingumo Teismo kompetencijai. Dabar šis principas įtvirtintas Sutarties dėl ES veikimo 263 straipsnio 1 dalyje⁴¹⁷. ES Teisingumo Teismas spęstų bylą pagal valstybės narės ieškinį ar pagal nacionalinio teismo, taip pat ir konstitucinio, prejudicinį paklausimą, ar ES antrinės teisės aktas neprieštarauja ES kompetencijos riboms, apibrėžtoms ES sutartyse. Teisingumo Teismas, be abejo, taip pat vadovausis ES sutarties 4 straipsnio 2 dalies principine nuostata, pagal kurią Sąjunga gerbia valstybių narių pagrindines politines ir konstitucines struktūras, esmines valstybines funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, viešosios tvarkos bei nacionalinio saugumo užtikrinimą.

ES valstybių narių konstituciniai teismai, spęsdami bylas dėl ES sutarčių ratifikavimo, dėl įstatymų, kuriais įgyvendinami ES norminiai aktai, konstitucingumo ir pan., jau ne kartą susidūrė su ES teisės ir Konstitucijos kolizijos sprendimo problema.

Pavyzdžiui, Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas savo 2011 m. rugsėjo 7 d. sprendime nustatė, kad Įstatymas dėl ES Pinigų sąjungos finansinio stabilizavimo, leidžiantis finansinę pagalbą Graikijai, ir Įstatymas dėl garantijų suteikimo euro stabilizavimo mechanizmui neprieštarauja Pagrindiniam Įstatymui. Bundestagas, priimdamas šiuos įstatymus, neatsisakė savo konstitucinės teisės priimti biudžetą ir kontroliuoti, kaip Vyriausybė jį įgyvendina. Kiekvienai šių įstatymų numatytai priemonei taikyti reikės išankstinio Bundestago Biudžeto komiteto sutikimo. Konstitucinis Teismas taip pat vadovavosi ES sutarčių ir Pagrindinio įstatymo įtvirtinamų vertybių bendrumu. Griežtas ES sutarčių laikymasis garantuos, kad ES institucijų veiksmai būtų teisėti.

Vokietijoje ES pinigų sąjungos sąvoka kaip stabilumo reikalaujančios bendrijos pagal Mastrichto sutartį yra Vokietijos įstatymo, patvirtinančio šią sutartį, pagrindas ir objektas⁴¹⁸.

⁴¹⁷ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas prižiūri įstatymo galią turinčių teisės aktų, Tarybos, Komisijos ir Europos centrinio banko priimtų teisės aktų, išskyrus rekomendacijas ir nuomones, ir Europos Parlamento bei Europos Vadovų Tarybos aktų, galinčių turėti teisinių padarinių trečiosioms šalims, teisėtumą. Jis taip pat prižiūri Sąjungos įstaigų ar organų aktų, galinčių turėti teisinių padarinių trečiosioms šalims, teisėtumą.

⁴¹⁸ BVerfG, 2 BvR 987/10 vom 7.9.2011, Absatz-Nr. (1-142). Prieiga per internetą: <<http://www.bverfg.de/ent-scheidungen/>

Jei ES valstybės narės Konstituciniame Teisme kyla klausimas dėl ES teisės akto konstitucingumo, Konstitucinis Teismas visų pirma turi kreiptis į ES Teisingumo Teismą prašydamas šio Teismo prejudicinio sprendimo dėl ES teisės akto teisėtumo. Vėliau Konstitucinis Teismas turėtų vadovautis ES Teisingumo Teismo prejudiciniu sprendimu. Šias taisykles patvirtina ir ES valstybių narių konstitucinių teismų praktika, kurioje taip pat pripažinta, kad šio pobūdžio bylose nacionalinių konstitucinių teismų kompetencija yra subsidiarinė (papildoma)⁴¹⁹. Bet kokiu atveju tokios kolizijos turėtų būti sprendžiamos ne dviejų autonominių teisės sistemų – nacionalinės teisės ir ES teisės – konflikto būdu, o bendradarbiaujant nacionaliniams konstituciniams teismams ir ES Teisingumo Teismui. Konstitucinės ir ES teisės kolizijos sprendimas formalaus konflikto būdu būtų nesuderinamas su ES valstybės narės įsipareigojimais ir valstybės narės bei Europos Sąjungos lojalaus bendradarbiavimo principu pagal ES sutarties 4 straipsnį. Be to, reikia turėti omenyje, kad kai ES valstybė narė nevykdo savo įsipareigojimų pagal ES teisę, Europos Komisija gali jai kelti bylą dėl pažeidimo ES Teisingumo Teisme (SESV 258–260 str.)⁴²⁰. Teisingumo Teismas dar 1978 m. kovo 9 d. sprendime *Simmenthal* (106/77, Rink. 1978 p. 629, 24 punktas) byloje nurodė, kad nacionalinis teismas, įgaliotas neperžengiant savo jurisdikcijos ribų taikyti Bendrijos teisės nuostatas, turi pareigą užtikrinti visapusišką šių nuostatų veikimą, ir prireikus savo iniciatyva privalo atsisakyti taikyti bet kokią prieštaraujančią nacionalinės teisės akto nuostatą, net jei ši priimta vėliau; ir toks teismas neprivalo prašyti arba laukti, kol tokia nuostata iš pradžių bus panaikinta teisės aktų leidybos arba kitomis konstitucinėmis priemonėmis. Vėlesnė Teismo jurisprudencija daug kartų patvirtino šiuos principus.

Vienas sudėtingiausių praktinių ir teorinių Konstitucijos ir ES teisės normų santykio klausimų – kaip spręsti koliziją tarp Lietuvos Respublikos teismo sprendimo, turinčio *res judicata* (galutinio sprendimo) pagal Lietuvos Respublikos įstatymus galią, tačiau prieštaraujančio ES teisei, teisėtumo klausimą. *Res judicata* yra Lietuvos teismų plačiai taikomas bendrasis teisės principas, teisės šaltinis. Konstitucinis Teismas 2020 m. spalio 30 d. sprendime pažymėjo, kad „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas proceso atnaujinimo institutą, be kita ko, atsižvelgdamas į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, yra nurodęs, kad, vadovaujantis teisinio apibrėžtumo principu, prašymai atnaujinti procesą turi būti ribojami laiku, ir *res judicata* galią įgijęs bei įvykdytas teismo sprendimas gali būti peržiūrėtas tik esant proceso atnaujinimo pagrindams ir juos taikant neformaliai; teisinis reglamentavimas, pagal kurį procesas susijęs su daugkartinio įsiteisėjusio sprendimo peržiūrėjimo rizika, yra nesuderinamas su teisinio apibrėžtumo principu, todėl įstatyme bylos šalims nesuteikiama teisė atnaujinti procesą vien siekiant pakartotinio bylos išnagrinėjimo; laikantis teisinio apibrėžtumo principo, teismams galutinai išsprendus ginčą, jų sprendimas neturėtų būti kvestionuojamas, taip užtikrinant santykių stabilumą; nukrypimas nuo šio principo galimas tik esminėms klaidoms taisyti, esant svarbioms ir įtikinamoms aplinkybėms (žr. 2012 m. birželio 8 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-

rs20110907_2bvr098710.html>.

⁴¹⁹ Pavyzdžiui, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2010 m. liepos 6 d. sprendimas *Honeywell* byloje. Prieiga per internetą: <www.bverfg.de/entscheidungen/rs20100706_2bvr266106.html>; Lenkijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimas dėl ES Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo taikymo konstitucingumo. Sygn. akt SK 45/09, p. 2.7. Prieiga per internetą: <<http://www.trybunal.gov.pl/OTK/otk.htm>>.

⁴²⁰ ES valstybėms narėms už jų pareigų pagal ES teisę nevykdymą ES Teisingumo Teismas gali skirti vienkartinės ar periodinės baudas (SESV 260 str.).

276/2012).“

Res judicata nėra absoliutus principas Lietuvos Respublikos ir ES teisėje. Galutinis, tačiau teismo sprendimas, nesuderinamas su ES teise, negali sudaryti precedento ir todėl neužkerta kelio kitiems nacionaliniams teismams priimti atitinkančius ES teisę sprendimus tarp tų pačių šalių ir dėl to pačio dalyko. Tačiau reikia turėti omenyje, kad pati Europos Sąjungos teisė tiesiogiai nenustato nacionaliniam teismui pareigos netaikyti proceso taisyklių, suteikiančių teismo sprendimui *res judicata* galią, net jeigu tai leistų ištaisyti su ES teise nesuderinamą sprendimą. Tokiu atveju gali kilti pačios valstybės atsakomybė pagal ES teisę. Todėl reikėtų pripažinti kiekvienos ES valstybės narės pareigą užtikrinti, kad turi būti panaikinti nacionalinių teismų *res judicata* sprendimai, prieštaraujantys ES materialinės teisės normoms ir sudarantys kliūtis jų veiksmingam įgyvendinimui ES valstybėje narėje. Tokią išvadą galima padaryti iš ESTT sprendimo byloje C-69/14, *Târșia*:

„30 Tokiomis aplinkybėmis, kai taikytinos vidaus proceso taisyklės numato nacionaliniam teismui galimybę, esant tam tikroms sąlygoms, peržiūrėti *res judicata* galią įgijusį sprendimą, kad situacija atitiktų nacionalinę teisę, pagal lygiavertiškumo ir veiksmingumo principus šia galimybe, jeigu šios sąlygos tenkinamos, turi būti pasinaudota pirmiausia, kad būtų atkurta nagrinėjamos situacijos atitiktis Sąjungos teisei (šiuo klausimu žr. Sprendimo Impresa Pizzarotti, C-213/13, EU:C:2014:2067, 62 punktą).“⁴²¹

Apibendrinant konstitucinių normų kolizijos su ES teisės normomis sprendimo problemą reikėtų pabrėžti, kad ši kolizija turėtų būti sprendžiama derinant šias normas jos taikymo metu ir Lietuvos Respublikos institucijų bendradarbiavimo su Europos Sąjungos institucijomis būdu.

2.4. Lietuvos Respublikos Seimo dalyvavimas priimant Europos Sąjungos teisės aktus

Europos Sąjungos teisėkūros institucijose valstybėms narėms atstovauja jų vyriausybės. ES Taryba, sudaryta iš valstybių ES narių vyriausybių atstovų, veikia tarpvyriausybiniu metodu. Europos Parlamentą sudaro Sąjungos piliečių atstovai. Europos Vadovų Tarybą sudaro valstybių narių arba jų vyriausybių vadovai ir jos pirmininkas bei Komisijos pirmininkas. Tokia piliečių ir vyriausybių atstovavimo sistema įtvirtinta ES sutarties 10 straipsnio 2 dalyje:

„Piliečiai Sąjungos lygiu yra tiesiogiai atstovaujami Europos Parlamente.

Valstybėms narėms Europos Vadovų Taryboje atstovauja jų valstybių ar vyriausybių vadovai, o Taryboje atstovauja jų vyriausybės, pačios būdamos demokratiškai atskaitingos savo nacionaliniams parlamentams ar savo piliečiams.“

Tam, kad būtų išvengta vadinamojo demokratijos deficito, kai nacionaliniai parlamentai nedalyvavo priimant privalomus ES aktus, Lisabonos sutartis modifikavo galiojusį ES teisėkūros mechanizmą. ES sutartys suteikė nacionaliniams parlamentams gana plačias galimybes dalyvauti priimant ES teisės aktus. Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje atitinkamas normas įtvirtino Konstitucinis aktas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje (3 ir 4 dalys).

Pagal ES sutarties 5 ir 12 straipsnius, nacionaliniai parlamentai užtikrina, kad būtų laikomasi subsidiarumo principo. ES sutarties 5 straipsnio 3 dalis numato, kad „pagal

⁴²¹ Byla C-69/14, *Târșia*, ECLI:EU:C:2015:662.

subsidiarumo principą tose srityse, kurios nepriklauso Sąjungos išimtinai kompetencijai, ji ima veikti tik tada ir tik tokiu mastu, kai valstybės narės numatomo veiksmo tikslų negali deramai pasiekti centriniu, regionų ir vietos lygiu, o Sąjungos lygiu dėl numatomo veiksmo masto arba poveikio juos pasiekti būtų geriau“. Pagal 12 straipsnį, nacionaliniai parlamentai iš Sąjungos institucijų gauna informaciją ir pagal Protokolą dėl nacionalinių parlamentų funkcijos Europos Sąjungoje jiems persiunčiamus Sąjungos įstatymo galią turinčių aktų projektus. Jie dalyvauja ES sutarčių peržiūros procedūrose, gauna pranešimus apie paraiškas įstoti į Sąjungą, bendradarbiauja su ES institucijomis kitomis formomis, numatytais ES 12 straipsnyje. Tokiam bendradarbiavimui taip pat skirtas Protokolas dėl nacionalinių parlamentų vaidmens Europos Sąjungoje, taip pat Protokolas dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo.

ES sutartyse ir jos protokoluose numatyto nacionalinių parlamentų dalyvavimo sistemą sudaro šie elementai:

Tiesioginis informavimas. Komisija tiesiogiai informuoja nacionalinius parlamentus apie siūlymus priimti ES teisėkūros aktus ir apie paraiškas priimti į Sąjungą.

Subsidiarumo kontrolė. Pagal Protokolą, dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo nacionaliniai parlamentai tame protokole nustatyta tvarka užtikrina, kad būtų laikomasi subsidiarumo principo. Tose teisėkūros srityse, kuriose kompetencija priklauso ir valstybės narėms, ir Sąjungai, ES aktai gali būti priimami tik tada, kai siekiama Sąjungos plėtros.

Preventyvi kontrolė – nacionaliniai parlamentai turi aštuonias savaites, kad Komisijai pateiktų prieštaravimus dėl subsidiarumo principo nesilaikymo. Kai tokius prieštaravimus pareiškia keli parlamentai, kiekvienas iš jų turi du balsus spręsdamas tokio pasiūlymo likimą (2011 m. iš viso 54 balsai, po du nuo kiekvieno nacionalinio parlamento). Jei tokiu būdu prieš pasiūlymą susidaro dauguma, Komisija gali keisti projektą arba jį toliau teikti, tai motyvuodama. Šiuo atveju galutinai sprendžia ES teisėkūros institucijos (Europos Parlamentas ir Taryba). Tokį projektą Tarybą gali atmesti paprasta savo balsų dauguma. Manoma, kad aštuonių savaičių terminas, turint omenyje projektų apimtį ir sudėtingumą, gali būti nepakankamas, todėl suteikta paskesnės (*a posteriori*) kontrolės galimybė.

Kontrolė *a posteriori* – daugelyje ES teisėkūros sričių nacionaliniai parlamentai per du mėnesius nuo ES teisės akto priėmimo turi teisę ginčyti ES Teisingumo Teisme priimto akto teisėtumą dėl to, kad buvo nesilaikoma subsidiarumo principo.

Kitos nacionalinių parlamentų teisės: jie dalyvauja vertinant, kaip ES vykdo savo politiką laisvės, saugumo ir teisingumo erdvėje, dalyvauja ES sutarčių peržiūros procedūroje, bendradarbiauja su Europos Parlamentu, gali prieštarauti transnacionalinio pobūdžio ES sprendimams šeimos teisės srityje.

Lietuvos Respublikos Seimo dalyvavimui priimant ES teisės aktus skirtos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 3 ir 4 dalys, kurios numato:

„3. Vyriausybė informuoja Seimą apie pasiūlymus priimti Europos Sąjungos teisės aktus. Dėl pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus, reglamentuojančius sritis, kurios pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją susijusios su Seimo kompetencija, Vyriausybė konsultuojasi su Seimu. Seimas gali rekomenduoti Vyriausybei Lietuvos Respublikos poziciją dėl šių pasiūlymų. Seimo Europos reikalų komitetas ir Užsienio reikalų komitetas Seimo statuto nustatyta tvarka Vyriausybei gali pateikti Seimo nuomonę dėl

pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus. Vyriausybė įvertina Seimo ar jo komitetų teikiamas rekomendacijas ar nuomones ir informuoja Seimą apie jų vykdymą teisės aktų nustatyta tvarka.

Vyriausybė pasiūlymus priimti Europos Sąjungos teisės aktus nagrinėja teisės aktų nustatyta tvarka. Dėl šių pasiūlymų Vyriausybė gali priimti sprendimus ar rezoliucijas, kurių priėmimui netaikomos Konstitucijos 95 straipsnio nuostatos.⁴²²

Siekiant įgyvendinti šias nuostatas Seimo Statutas buvo papildytas 271 skirsniu – Europos Sąjungos reikalų svarstymas ir sprendimas – ir kai kuriomis kitų straipsnių pataisomis dėl Seimo komitetų⁴²³. Taigi Konstitucinis aktas ir Seimo statuto nuostatos įtvirtino šiuos principus:

1. Vyriausybės pareigą informuoti Seimą apie visus pasiūlymus priimti ES teisės aktus;
2. Vyriausybės pareigą konsultuotis su Seimu, jeigu pasiūlymai priimti ES teisės aktus yra susiję su Seimo kompetencija;
3. Seimo teisę teikti Vyriausybei rekomendacijas ir naują Seimo Europos reikalų ir Užsienio reikalų komitetų funkciją, kai šie komitetai gali Seimo vardu teikti nuomonę Vyriausybei;
4. Vyriausybės pareigą atsižvelgti į Seimo teikiamas Seimo ar jo komitetų rekomendacijas ir nuomones, taip pat informuoti Seimą apie jų vykdymą⁴²⁴.

⁴²² Konstitucijos 95 straipsnis, *inter alia*, numato, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus.

⁴²³ Seimo statutas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 165-6025.

⁴²⁴ Žilinskas, J. Lietuvos Respublikos Seimo dalyvavimo svarstant Europos Sąjungos reikalus mechanizmas: kūrimas, modelis ir procedūros. *Jurisprudencija*, 2005, 72(64), p. 32.